

Зміст

Патетична соната.....	3
Народний Малахій.....	83
Маклена Граса.....	175

I

1

– Уявіть собі, друзі, – так почав він, – перше – вулицю старого провінційного міста; друге – двоповерховий будинок з табличкою: «Дім генерал-майора Пероцького»; третє – революційну весну; четверте – Великодню ніч.

Початок дії: я пишу. Напівгорище в будинку. Квадратове віконце запнуте зоряним небом. Світить гасова лампочка. В кутку мідяним удавом виблискує гелікон.

2

Поруч за дерев'яним простінком живе безробітна модистка З і н ь к а . Вона чеше косу. Під дверима г о с т і .

Пер ш и й г і с т ь (*читає напис крейдою на дверях*). «З нагоди Великодня візитерів не приймаю». (*Пауза. З досадою*). Хе-хе! Оригінально!

Д р у г и й г і с т ь (*ревниво, баса*). Чого ж ви стали?

Пер ш и й г і с т ь . А куди мені тепер іти?

Д р у г и й г і с т ь . На Великдень у кожної господині двері гостям одчинено.

Пер ш и й г і с т ь . То я піду до вашої. Добре?

3

З і н ь к а сміється. Гості, ощирившись, розходяться.

Я пишу. Підо мною в генераловій квартирі дзвонять куранти, немов з далечі віків: мірно, журно, елегійно. А ще нижче, на першому поверсі, живе вона. Немов зараз бачу: одчинене вікно, вітрилом напнула серпанкова завіса. Під нею немов пливе освітлений кут кімнати: пі-

аніно, погруддя Шевченкове й квіти. Вона вивчає Бетховену «Патетичну сонату». Грає й повторює вступ, оте повне зоряного пафосу, глибоке й могутнє вгаує. (Тоді я не знав ще ні назви, ні автора).

4

До мене в двері стукотить З і н ь к а :

– Можна? (*Увіходить*). Скажіть, сусідо, відгадайте, коли до дівчини ходить удостач мужчин, а їй раптом хочеться бігти од них до мужчини ж, то що це значить?

Я. Не знаю.

З і н ь к а . А коли всі збираються розговлятися, а їй хочеться заговіти, то ви теж не знаєте, що воно значить?

Я. Теж не скажу.

З і н ь к а . Невже не знаєте? І не вгадаєте? Та ну-бо! Це ж така зрозуміла річ. Це значить, що прийшла... Думаєте, любов? Великодня ніч! І все. А вам подумалось?

Я одхитую головою.

Прийшла Великодня ніч, а за нею в гості мадам журба преться. Слухайте, сусідо. Я голубе платтячко, бачте, наділа дівоцьке, косу по-скромному заплела – заговіла, а ви такий бідний та самітний, що й сьогодні не розговієтесь. То, може, пішли б удвох, га?..

Я (*одхитую головою*). Бачте...

З і н ь к а . Ха-ха! До церкви, наприклад. А вам подумалось?.. (*Підморгнула*). Не бійтесь! Ви не поскоромитесь од мене.

Я. Я й не боюсь. Я, бачте, не маю часу. Я пишу листа.

З і н ь к а . Ви пишете. Вибачте, пишіть. Я б оце сама написала листа абощо. Написала б: року двадцять третього життя, числа в календарі червоного, у серці ж – чорного.

Ой, казали мені люди, що як прийде свобода, то вона, як мама: не журися, мовляв, дівко, – вискочиш із ями... Буде світ тоді, як цвіт, ще й милий, як сонечко. Свобода прийшла. То оце я й пишу: дорогий мій, милий! Хоч кажуть, я така, що й за п'ятака, а проте не все ще спродала, залишила дещо про милого, що прийде ж, думалось, до мене хоч на день, на мій Великдень. Свічку засвітила, платтячко наділа голубе, дівочьке, а він щось не іде... Пишіть! На добраніч.

Грошей часом нема у вас позичити – сім карбованців? За квартиру, бачте, вимагають. Я оддам. Одержу за свою (*підморгнула*) квартиру – і оддам. Нема? Пишіть, пишіть.

5

З першого поверху кам'яні приступці униз, у темний підвальний закут. Двоє сортують літературу. Остеронь жінка прасує білизну. Із стелі зрідка, але методично вперто й дзвінко капає у відро вода.

Л і т н і й (*одкладаючи листівки*). На Вадонів завод. Тепер портовим майстерням: брошурок «Коли скінчиться війна» – одна, дві, три, чотири, п'ять (крапля: дзень! Обернувся, глянув на стелю, на відро і знов), сім, вісім, дев'ять, десять (*крапля: дзень! Нахмурився*). Отак у вас завжди капає зі стелі?

Ж і н к а . Третій рік. Ще як брали на війну Оврама, мужа мого, – почало. З того часу жду й рахую. Сорочку перу я за сімдесят крапель, прасую за десять. А за цілий день, знаєте, скільки їх випадає? Аж чотириста тридцять два по сто. Скільки це, по-вашому?

Л і т н і й . Сорок три тисячі двісті.

Ж і н к а . Жду й рахую. Голова – як решето. Все життя – як решето: все подовбали ці краплі. Пам'ятаю, почала щитати, як вернулась з проводів. (*Рахуючи краплі*). Одна, дві. Проводжаючи, питала: ти ж котляр, Овраме,

на заводі став глухий, недочуваєш, а тебе беруть. А він мені... Три. «Через те нас і беруть, що глухі ми і сліпі ще». Та й пішов. Туман стояв, воріт було не видно. Я за ним: Овраме! Він не обернувся... Чотири... Коли ж тебе тепер ждати? Не обернувся. Але біля заводу став. Добігла. Саме тоді... П'ять... Ішло на шосту, і заревли гудки. Ніколи не плакав, а то дивлюсь – слухає й плаче... Шість. А скажіть, яке найбільше число в світі?

Літній. Квадрильйон, здається.

Жінка. Квадрильйон. Якби мені хто сказав, що, як упаде квадрильйонна крапля, тоді вийде війні кінець, тоді вернеться мій Оврам, я б перещитала. Я б кожную крапельку обчислила, не пропустила б! (*Жагуче, пристрасно, аж сльози проступили*). Як намистечко б, зібрала та на пам'ять нанизувала крапельку до краплі. Отак. (*Ставши, як на молитву, рахує краплі*). Сім. Вісім. Дев'ять.

Парубок. Сестро, ти знову...

Жінка. Вісім. Дев'ять. Десять...

Парубок. Ну от... (*До літнього*). Що робити?

Літній (*суворо*). Що? Нести літературу! Організувати! Агітувати! Треба увесь світ підпалити нашими лозунгами: вимагаємо зробити з тайних договорів плакати – раз, із війни негайний мир народам – два, із дванадцяти годин роботи вісім – три, маємо чотири руки – чотири, а пакунків п'ять – п'ять, що робити з п'ятим – шість.

Парубок. У мене є тут товариш один. Покликати?

Літній. Хто?

Парубок. Студент.

Літній (*міна*). Хм...

Парубок. Та не справжній, із селян. З університету на дому. Екстерн. Прибивсь у город із села вчитися.

Батько десь за пастуха. Хлопець трошки мрійний, проте певний, свій...

Л і т н і й . Сім! Клич!

6

І приходиться до мене мій перший друг, мій побратим
Лука :

– Ілько, здрастуй! Ти що робиш?

Я (*патетично*). Пишу до неї листа!

Лука . Це сто тридцять першого?

Я. Не смійся. Луко!

Лука . Скоро порвеш?

Я. Не смійся! Ти чуєш, який у мене настрій? (*Я чую низьку акорди grave*). Високий, зоряний, як небо! Перше (*жест на гелікон*), бачиш цю штуку? Гелікон зветься. Коли взяти forte, можна загасити лампу. Але я навчуся грати так, що зорі на небі гаситиму.

Лука (*іронічно*). Навіщо?

Я. Щоб... щоб мати роботу.

Лука . Роботу, бачу, матимеш, а от заробіток?..

Я. І заробіток теж. Це ж гелікон з оркестру, що грає влітку на бульварах, восени на весіллях, узимку на похоронах – з оркестру гуманізму. Є геліконісти, що добиваються од цього удава такої, що він не просто грає, а дзвонить, як срібний дзвін. Отак: бом, бом...

Підо мною немов нарочито дзвонять куранти.

І я навчусь! Обов'язково! Третє, і це головне, я пишу до неї листа. (*Знизу я чую, як услід за **уаіе** напливає перша хвиля світло-ярого *allegro molto e con brio**). Слухай! (*Читаю й фантазую*), «Можливо, що й цього порву, але пишу

й писатиму, бо вірю в Петрарку і в вічну любов. У вічну любов. Між іншим, од золотих фігур в історії чорні тіні, од чернечої ж Петрарчиної золота й ясна – світінь вічної любові. Вірю і пишу. Ви граєте сьогодні щось нове, що саме – не знаю, але ця музика, напевно ж, про юнака, що мчить конем степами, шукає країни вічного кохання. Там, у голубих вікнах, дівчина самотна: ліву брову трошки ломить, як усміхнеться, очі голубі. Скажіть, вітри, або ви, зорі, чи вийде дівчина йому назустріч, чи одчине двері, прекрасні ворітця в країну вічного кохання!» (*Крізь сльози й посміх*). Ану, вгадай. Луко...

Лука. На те у дівчат і ворітця, щоб їх одчиняти.

Я. Та ні! Пошлю от я цього листа чи ні?

Лука. Як сто тридцять попередніх.

Я (*тоді врочисто, категорично*). Сьогодні. Сам однесу!

Лука. Сьогодні треба нести літературу, і ти мусиш допомогти. Ходімо!

Я. Завтра однесем.

Лука. Ти хочеш справу соціальної революції одкласти на завтра!

Я. Ані подобини! Але знай, Луко: над світом полощеться в крові прапор боротьби. Для чого? Щоб завтра замаяв над нами прапор вільного труда. Та тільки тоді, як над світом замає прапор вічної любові...

Лука. К чорту твою вічну любов! Сьогодні нам на цехових зборах петроградський товариш сказав: «Мусимо, – каже, – припустити поїзд революції повним гоном до соціалізму». А ти його хочеш спинити на станції... (*Передражнив*). Вічна любов!

Я (*з досади й образи, вслід йому*). Тільки тоді, як Петраркою стане той, хто сьогодні б'є жінку, – наступить всесвітня соціальна весна. А ти її к чорту! Цілу проблему!

Я майже іду услід за Лукою. Несу листа. Так. За іншої ситуації я б його порвав, як порвав сто тридцять попередніх. Але ж тепер я змушений його однести. І я несу. Сходами, вниз, де живе вона. Але як його передати? Іду далі вниз. Бачу, як з підвальчика виходить літній робітник, обважений пакунками літератури. На ним Лука. На стя суне йому кусок паски, крашанки. Шепотить:

– Натє. У дорогу.

Лука. Ну от... *(До літнього, жест на крашанки)*. Брати, товаришу Гамар? Релігію?

Літній *(сердито)*. Бери! Все одно з'імо!

Щоб не здибатися з Лукою, я повертаю нагору. Біля дверей Пероцького чую – дзвонять куранти. По тому дзвінок електричний.

Голос Пероцького *(до економки)*. Телеграма од Андре з фронту: «Здобув відпустку. Першого приїду, номером шостим». За півгодини він буде. Ванну і постіль, Анет. А мені, будь ласка, сьогоднішні витрати. Не ображайтесь, Анет. Я вам вірив і віритиму, але коли йде революція, треба щохвилини писати рахунки. Спасибі, Анет. *(Читає)*. «За три замки до дверей одинадцять карбованців сімдесят три копійки». А за розбиту російську корону, Анет! Запишіть. На карб революціонерам. І за страйк на моєму млині – робітникам. «За бром». Кому? Нам чи їм? Не смійте купувати! Де пахне бром, там скоро смердітимуть трупи. Не смійте!.. Прибутки!.. Від Ступай-Ступаненка за квартиру десять карбованців п'ятдесят копійок. І все? А за мезонін? За підвал?.. Виселити! Я не боюся їхньої революції. Одного лише боюся, щоб не розпалили фундаменту, на якому стояла Росія, – єдності й неподільності її. А не розвалюють Ступай-Ступанен-

ки – Росія вистоїть і перестоїть яку завгодно революцію. Росія! Земля руськая! Русь! Де це так прекрасно грають? Анет, люба моя! Дістаньте з гардероба мою уніформу. Я піду до церкви, Анет! Пам'ятаєте Великодній ранок тисяча дев'ятсот тринадцятого року, Анет, берізьку за вікном і зорю? Тоді Росія пахла, Анет, а нині!.. Смирно! Це я на свої мислі, Анет!.. Який хаос! Зменшіть витрати, Анет!.. Церемоніальним маршем! Мої мислі! Повзводно!

Тихо. Певно, пішов, бо чую другий голос. Син Пероцького – Ж о р ж и к :

– Анет, дорогая! Ну?

А н е т. Жорже! Папа приказав зменшити витрати.

Ж о р ж. Я оддам! Слово майбутнього офіцера, оддам!

А н е т. Жорже, зрозумійте, грошей нема.

Ж о р ж. Слово честі, оддам! Знайте: за місяць-два нас, старший клас кадетів, попрямують у прапорщики. Ух, піду я на війну! На більшовиків! Вдарю, вдарю чобітками, брязну, дзенькну острогами, гляну в дзеркало, а там (*зафантазував*) молоденький офіцерик, у погончиках блискучих, чорні вусики...

А н е т. Мій хлопчику-мрійнику!

Ж о р ж. Хлопчику?.. (*Навмисне брутально і все ж таки наївно*). Молоденький офіцерик, п'ять кондонів у кишені; ахм, – красуню!

А н е т. (*певно, очі великі, аж зблідла*). Жорже!

Ж о р ж. Entre nous soit dit! Ви, Анет, як Богоматір, будете страждати, виряджаючи вашого хлопчика на війну. Розстебнете мені кітель, начепите дукатика золотого і заплачете, як колись покійна мамочка.

А н е т, очевидячки, зворушена й розстіба ридикюля.